

Tidmätare

ACC. N:R

M. 11536:/.
.....

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

N. M.
152.

Under äldre tid, då det inte var så vanligt med klocka bland gemene folk, fick man anlita andra medel för att bestämma tiden. Det var inte alla familjer som hade råd att köpa sig en klocka och då var det många gånger si och så med tidsbestämningen. Det säkraste märket man hade att gå efter var solen. Efter den kunde man bestämma tidpunkten under den ljusa tiden av dygnet och under solskensdagar. Under natten och särskilt då mulen väderlek rådde, var det svårt att bestämma tiden. Det skedde då många gånger på måfå.

Under natten kunde man bestämma tiden efter månen och stjärnorna. Men då måste man känna vissa stjärnbilder och deras gång på himlavalvet. Polstjärnan och karlavagnen var de stjärnor, som folk i allmänhet kände till och efter vilka man kunde orientera sig i tid och rum. Gamla och erfarna personer kunde med mycket liten missvisning bedöma tidpunkten efter månens och stjärnornas framskridande på himlavalvet och hade så småningom nått fram till en avsevärd säkerhet häri.

Då mulet väder rådde, var det inte möjligt att betjäna sig av dessa hjälpmedel, och därför ^{var} tidsbestämningen mera otillförlitlig. Men man hade vissa hållpunkter för bedömningen av tiden genom det arbete man hade för händer, och den vägsträcka man hade att tillryggalägga.

Genom jämförelse i arbetets gång kunde man bedöma tidsutdräkten och på så sätt få en mycket exakt tidsbestämning även då inga himlaljus rådde. Givetvis måste en sådan bedömning grundas på en riktig iakttagelse och säker uppfattning, som endast en äldre och erfaren person kunde nå fram till. Genom långvarigt aktgivande på såväl sol, måne och stjärnor som på den rådande arbetstakten eller arbetsresultatet hade man så småningom blivit rätt säker i bedömningen av tidpunkten på dygnet.

Den som hade sitt arbete inomhus gjorde en skåra i fönsterbrädet efter skuggan som uppstod vid solens olika ställning på dagen och kunde av de särskilda ströcken sluta sig till tiden. Likaså kunde den, som arbetade ute på marken anslå tidpunkten efter skuggans längd och därav sluta sig till om middag eller kaffedags stundade. Rådde molnig väderlek var denna metod utesluten.

Till tidsbestämmande instrument har solvisaren räknats. Den har för länge sedan försvunnit från denna trakt. Skulle man till äventyrs hitta någon, ligger den undankastad och söndervriden i något skrymsle. Den kunde enligt trovärdig uppgift ha varit i bruk på somliga ställen fram till 1850 - talet. Vid denna tid kom klockan mera allmänt i bruk även bland fattigt folk och solvisaren kastades undan såsom mindre tillförlitlig. Den

användes mera som kuriositet från en svunnen tid och dess ursprungliga uppgift och användning var glömd.

I de flesta bondehemmen hade man ett s.k. dalaur innan den mindre väggklockan kom i bruk. De mindre bemedlade hade ett fickur att rätta sig efter eller i bästa fall ett litet enklare ur med endast timvisare. Då uret stannade, ifall man glömde att dra upp det, ställde man det efter solen.

Klockan var alltid placerad på en plats där den lätt kunde ses. Vanligen hängde den på ena väggen i rummet. Fickuren, om man hade några, hängdes också på en lätt synlig plats på väggen under vägguret eller över ett bord. Fickuret var alltid försett med kedja med eller utan medaljong ibland med vidhängande nyckel. Hade flera av familjens medlemmar fickur kunde en stor del av väggens yta vara dokorerad med flera stycken mer-eller mindre vårda fickur, vart och ett på sin bestämda spik.

Mot slutet av förra århundradet blev modernare ur som drogs vid bygeln kända, och de gamla nyckeluren byttes då ut mot dessa.

Vid denna tid uppträdde klockskojare och ^{jämte} utbjöd guldliknande ur och bytte sig till gamla silverur ~~och~~ en mellavgift av 5-10 kronor.

De vackra guldliknande uren blev efter kort tid glanslösa

och fick en svartaktig metallglans. Verket var sekunda och den som bytt sig till ett sådant ur kom snart under fund med att han blivit grundligt lurad. Klockskojjet bedrevs på platser, där mycket folk samlades såsom vid marknaden hamnplatser. Bergkvara var ett tillhåll för klockskojare. Där råkade man förbönder och drängar från kringliggande socknar, och kommersen skedde i skynundan, där klockskojaren ogenerat kunde propagera för sin vara.

En gång var jag som pojke vittne till en sådan affär. Klockskojaren träffade på bonden Gustav Karlsson i Isaksmåla och utbjöd ett vackert "insmugglat ur", varför affären måste ske i

Säljaren ut smyg. Då Gustav Karlsson inte ville köpa klockan kontant föreslog *sig* byta. Klockskojaren själv *tog* upp klockan ur Gustav Karlssons väst-

ficka och då han fick se, att det var ett gammalt silver-ur knäppte han loss det från ägaren och begärde 10 kronor som mellangift. Efter kort köpslående enades de om kr. 5:-. Silveruret bytte ägare hastigt och lustigt, och klockskojaren försvann.

Det var vanligt att de manliga familjemedlemmarna hade var sitt fickur. Då en sonkonfirmerades brukade fadern förära honom ett fickur, och så småningom hade alla manfolk i familjen klocka, som bars i västfickan med vidhängande kedja. Det var endast de mera välsituerade bönderna som hade råd med en sådan lyx. Flickorna fick ur vid äldre ålder antingen av sin far eller

sin fästman. De flesta skaknade dock ur. Det var endast ett den rikes attribut. För att skydda uret för nötning lades det i ett fodral kallat kaps eller klock-kaps. De vanliga urtyperna var cylinderur och ankarur. De sistnämnda ansågs för bättre, och den som begrep sig på klockor räknade huru många "stenar" det fanns i den och värderade den efter deras antal. Vidare kunde en sådan person se om klockan var "kosteirad", justerad, eller icke. De första uren kom till orten med de kringvandrande judarna, som bland sina klädesbylten hade fickur av såväl ädel som annan metall.

Då marknad höll i Gullaboås mötte judar upp där och sålde s.k. schwarzwalderur till allmänheten. Det var rätt enkla och billiga klockor, som måste dragas varje dygn och gick med lod. På så vis kom ett stort antal klockor till orten och många passade då på att bli ägare till en så nyttig tingest. Man kan här och var i bygden träffa på ett sådant gammalt ur från Gullaboås marknad. De går under namn av "Judaklockor". Gullaboås marknad togs bort någon gång under 1870-talets början på grund av de blödiga slagsmålen, som alltid hände i samband med denna marknad.

De stors höga s.k. dalaklockorna med enkelt och dubbelt slagverk fanns i många gårdar. De var från 1800-talets början och gick med lod. Fodralen hade skiftande utseende och färg samt

ACC. N:R M. 11536:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

försågs med årtal och ägarens initialer. De hade ett dekorativt utseende och hörde till vardagsrummets inredning.

Numera är det inte så lätt att få bli ägare till något ur av äldre datum. Vad som inte skattats åt förgängelsen beträffande gamla klockor har sprungit upp i högt pris beroende på senare tiders antikvitetsvurm.

Tryggt kan man påstå, vad det gäller denna trakt, att fickur började bli rätt allmänna under senare delen av förra århundradet, då schweizarur infördes och spreds över stora områden.

Så började man även så småningom använda uret under arbetet. Det bars då i västfickan vid en kedja som gjordes fast i västtens knapphål. Under arbetet hemma på gården bar man inte klocka. Arbetet började på morgonen och slutade i solnedgången. Då måltider inträdde, blev man alltid underrättad från gården och behövde inte själv hålla reda på tiden här för. Då man var ute på resa hade man fickuret med sig, för då hade man ingenting som bildade avbrott i varandet såsom måltiderna, vilka i allmänhet var punktliga. Orsaken till att man inte använde uret i arbetet var helt enkelt den, att man inte behövde det. Man hade inte vant sig vid att så gå efter klockan som senare tiders människor.